

УДК 340.1

В. Сидоренко,кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права
Білоцерківського інституту економіки та управління
ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОГАЛЬНОСТІ ПРАВА

Прогалини в праві є постійними супутниками процесу правотворчості, так як породжуються цілою низкою причин як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Причини їх появи лежать як в сфері правотворчої діяльності, що виникають на стадії проектування норм права, так і в процесі переведення суб'єктивних уявлень про характер і цілі регулювання в юридичні приписи з урахуванням юридичних закономірностей і сформованих нормативно-правових встановлень.

Неминучість існування прогалин пояснюється неможливістю створення абсолютно досконалого права, самою особливістю пізнання буття і мислення, матерії і свідомості, постійним розвитком об'єктивної дійсності. Пізнання не може повністю відобразити предмет, що пізнається. Воно до того ж не позбавлене внутрішніх суперечностей, має тенденцію відставання в своєму розвитку від суспільного буття. Наукове передбачення, яке знаходить, звичайно, відображення в праві, також не може бути абсолютним.

При цьому для вивчення причин появи прогалин в праві важливо відзначити, що елемент їх передбачення не безмежний. Пізнання об'єктивних законів суспільства дозволяє з точністю визначити основний напрям у розвитку певних суспільних відносин. З більшою чи меншою ймовірністю можна врахувати можливі відхилення від запланованого результату, однак не можна заздалегідь передбачити все різноманіття життєвих ситуацій, які можуть виникнути в подальшому. Коли такі ситуації

(обставини) виникають, а прийнятті раніше норми їх не враховують, з'являються прогалини в праві.

Проблематика загальних аспектів прогальності та основних засад подолання прогалин у праві досліджувалася такими вченими, як: О.М. Калашник, О.В. Колотова, М.А. Костенко, Ю.І. Матат, К.І. Спектор, О.М. Тарнопольська, С.В. Шмаленя та іншими.

Метою статті є розкриття особливостей та аналіз проблеми об'єктивних та суб'єктивних передумов прогальності права в аспекті сучасних суспільно-правових трансформацій.

Для визначення основних передумов та причин прогальності права необхідно здійснити певний загальнотеоретичний аналіз даного правового феномену. Прогальність права, в цілому, розглядається як один з недоліків процесу правового регулювання та досліджується з точки зору з'ясування причин і умов виникнення прогалин, способів усунення і подолання, а також їх запобігання. Потрібно розуміти, що наявність прогалин у праві – невід'ємне явище будь-якої правової системи, що динамічно розвивається та функціонує.

В науковій літературі використовуються неоднозначні підходи до визначення даної категорії. Так, П.О. Недбайло розуміє під цим поняттям «прогалину у змісті діючого права у відношенні фактів суспільного життя, що знаходяться у сфері правового впливу». Зазначається, що прогалина в законодавстві може існувати лише у випадку відсутності законодавчих норм у відношенні фактів, які за сво-

їм змістом входять у сферу правового регулювання. Причини ж виникнення прогалин науковець пояснює тим, що жодний закон, яким би досконалим він не був, не може заздалегідь передбачити все різноманіття проявів суспільного життя, що потребують правової регламентації [1, с. 456].

На думку М.А. Костенко, в широкому сенсі прогалина є повна або часткова відсутність правового регулювання в чинному законодавстві за умови, що дані відносини знаходяться в сфері можливого і необхідного регулювання правом. Вузький підхід до визначення прогалини автор формулює виходячи з того, що правове регулювання не охоплює і не повинно охоплювати собою всього різноманіття суспільних відносин. У самій загальній формі прогалина в праві, на її думку, виражається в повній або частковій неврегульованості суспільних відносин правовими нормами [2, с. 498].

К.І. Спектор визначає прогалину в праві як соціально обумовлене об'єктивними й суб'єктивними факторами правоутворення явище, яке позначає повну або часткову неврегульованість суспільних відносин, виражене в недосконалості правового регулювання. Відповідно до цього, автор пропонує відносити до прогалин випадки, пов'язані, зокрема з: 1) відсутністю конкретної правової норми для регулювання конкретного випадку, що підпадає під сферу правового регулювання; 2) відсутністю певної сукупності правових норм; 3) відсутністю окремої правової норми, її частини; 4) необхідністю правової регламентації конкретного суспільного відношення, виходячи із зацікавленості держави й доцільності регулювання даних відносин; 5) конкретною обставиною, відомою на момент створення правової норми, яка в той період не потребувала регулювання [3, с. 36].

О.М. Калашник, зазначає, що прогалина у праві – це повна або часткова відсутність у діючих нормативно-правових актах необхідних юридичних норм.

Основною та визначальною спільною ознакою поняття прогалин є загальна вказівка на відсутність правових норм для регулювання існуючих суспільних відносин [4, с. 41].

Ю.І. Матат наполягає, що дослідження генези й сутності прогалин дозволяє дійти висновку, що причини виникнення останніх впливають з самої сутності права, яке є лише виразом суспільних відносин. Право – це закономірний результат розвитку регулятивної системи, відповідь на потребу суспільства в регулюванні певних відносин. У процесі свого формування право проходить крізь волю та свідомість людей, які у цілому мають тенденцію відставати у своєму розвитку від суспільного буття. Існуючі потреби суспільних відносин не можуть, таким чином, бути відразу повністю охоплені у всіх деталях. Певні відносини на деякий проміжок часу в цілому або у частині вимушені залишатися поза межами норм діючого права [5, с. 397].

Отже, ставити питання про наявність прогалини в праві можна в тому випадку, якщо в процесі співставлення та зіткнення особистих або суспільних інтересів виникла необхідність юридичної кваліфікації конфліктної ситуації, і якщо необхідність такої кваліфікації охоплюється професійною правосвідомістю.

Вивчення прогалин у праві дозволяє говорити про існування певних критеріїв даного явища, до числа яких слід віднести наступні:

- 1) факт віднесення спірної ситуації в ту сферу суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню;
- 2) неможливість однозначного та всеосяжного вирішення цієї ситуації за допомогою діючих правових норм;
- 3) необхідність професійної юридичної оцінки даної ситуації;
- 4) волевиявлення держави на створення норм права, що підлягають застосуванню для вирішення конкретної спірної ситуації.

Дані критерії породжують необхідність визначення об'єктив-

но-суб'єктивних передумов виникнення загальної прогальності в процесі впорядкування суспільних відносин та досягнення необхідного рівня врегульованості поведінки їх учасників в аспекті динамічного функціонування права в цілому.

Так, одним з найбільш загальних законів об'єктивного світу є закон зв'язку і залежності між явищами суспільного життя. Ці явища найбільш складні, оскільки вони формуються під дією багаточисельних, різноманітних і взаємозв'язаних чинників. Усі явища суспільного життя існують не ізольовано, вони органічно зв'язані між собою, залежать одні від одних і знаходяться в постійному русі та розвитку. Розкриваючи взаємозв'язки і взаємозалежності між явищами, можна пізнати їх суть і закони розвитку [6, с. 43].

Очевидно, об'єктивні за своєю природою прогалини в праві можуть бути викликані, в першу чергу, появою нових суспільних відносин в умовах трансформації політичної, економічної та соціальної сфер життєдіяльності, появи нових сфер суспільного життя, не охоплених правовим регулюванням. У ситуації, що склалася, уповноважені суб'єкти не встигають за мінливими реаліями сучасного розвитку, новими технологіями науки, ринкових відносин, змінами економічного розвитку країни і т. д. Тому постійний розвиток політичних, соціальних і економічних відносин викликає потребу в додатковому нормативному регулюванні. Все це особливо актуально в сучасних умовах, в світлі появи нових суспільних відносин і стрімкого мінливого законодавства в Україні при переході до нових соціально-економічних і політичних умов. Таким чином, можна сказати, що об'єктивні причини появи прогалин можуть бути викликані низкою факторів. Перш за все, вони можуть пояснюватися різкою зміною економічного і політичного курсів держави, які полягають в частково хаотичному оновленні нормативно-правового матеріалу, у постійній зміні

старих нормативно-правових актів, у створенні передумов для виникнення юридичних колізій в усіх сферах правового регулювання. Тобто це, по суті, революційна ситуація, яка веде до утворення масштабних прогалин глобального характеру в національній правовій системі. Саме в ці періоди появи прогалин в праві особливо помітні і суттєві, вони в рівній мірі відносяться до всіх галузей вітчизняного права.

До об'єктивних причин прогальності правового регулювання можна віднести і природне «усунення» законодавства, пов'язане з розвитком і виникненням нових суспільних відносин, що підлягають регулюванню, для яких чинне законодавство відповідних правових норм не передбачає.

Слід погодитися з О. Гриценко, яка зауважує, що об'єктивні причинно-наслідкові зв'язки формуються поза свідомістю людей, спрямовуючи їх діяльність у межах певного коридору свободи. Якщо суб'єкти слідуєть (усвідомлено чи неусвідомлено) відповідно до об'єктивних закономірностей, це приводить до нормального впорядкованого стану їх життя. Іншими словами, якщо люди діють згідно з об'єктивним законом, це дозволяє їм отримати нормальний очікуваний результат [7, с. 19].

Щодо суб'єктивних передумов та причини, що викликають прогалини, слід зазначити, що перш за все вони зумовлені особливостями законотворчого процесу, нечіткістю розмежування нормотворчих повноважень державних органів і посадових осіб. В результаті одні й ті ж суспільні відносини можуть отримати правове врегулювання на різних рівнях державної ієрархії. Суб'єктивні фактори прогальності права можуть виникнути і в результаті помилок в юридичній техніці, неточного формулювання правових приписів, використання багатозначних за змістом термінів і конструкцій, недотримання правил лінгвістики, та стилю наукової української мови.

Дійсно, до тих пір, поки регульовані відносини не переросли свою правову

форму, остання надає їм сприятливий вплив. Нормативний акт стає неефективним, а в правовій системі з'являється прогалина, якщо якісь потреби суспільного розвитку не охоплюються застарілою правовою формою. Тільки своєчасна реакція нормотворця на зміну умов життя усуває недоліки правової форми.

Нормотворча техніка являє собою досить складну систему вимог до офіційних реквізитів, структури, змісту нормативного правового акту, системних зв'язків норм як всередині самого закону, так і з іншими правовими актами, до стилю акту. Відступ від правил юридичної техніки, української літературної мови і формальної логіки при підготовці тексту нормативно-правового акту неминуче породжує помилки, в результаті яких виникають прогалини або суперечності, нечіткі або неясні правові приписи і так далі.

Очевидно, що ефективність і результативність нормативно-правових актів безпосередньо залежить від того, наскільки точні і ясні юридичні формулювання. Наскільки вони логічно пов'язані і послідовні, наскільки одноманітне застосування юридичних понять і термінів. Цьому сприяють правила і прийоми юридичної техніки, які використовуються нормотворцем в ході підготовки нормативно-правових актів.

Таким чином, згідно із законами діалектики всі поняття, що відображають явища матеріального та соціального світу, є динамічними та повинні знаходитись у певному закономірному взаємозв'язку та взаємодії. Відсутність такої взаємодії позбавляє їх можливості правильно відображати реальну дійсність.

Зазвичай суб'єктивні чинники тісно взаємопов'язані з особистістю, адже особистість, змінюючи морально-етичне, соціокультурне середовище, змінює і себе, поглиблює свій світогляд, розвиває свої здібності, потреби та інтереси, реалізує набуті знання, уміння та навички в динамічному соціальному часі й просторі. Між тим, культу-

ра сьогодення як соціальний інститут репрезентує рівень запитів, потреб та інтересів особистості, соціальної групи й спільноти в контексті їхніх домагань та прилучення до загальнолюдських цінностей у конкретній історичній ситуації [8, с. 126].

Суб'єктивних причин набувають і прогалини, коли необхідність регулювання суспільних відносин давно відомо суспільству, але вони все одно залишаються нерегульованими. Причини тут можуть різні – як економічні обставини (витрати по приведенню в силу закону, політичні чинники і т. д.), так і причини ідеологічного порядку, коли культурний рівень суспільства дозріє і дозволить врегулювати відповідні відносини в нормах права.

Як очевидно, причини появи прогалин носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. У зв'язку з цим, на якомусь відтинку часу окремі факти і відносини в силу об'єктивних причин (зміни соціально-економічного і політичного розвитку, неможливості передбачення всього різноманіття можливих відносин, що потребують правового регулювання і т. д.), а також за обставинами суб'єктивного характеру (недостатня оперативність нормотворця, звичайний недогляд, недотримання правил законодавчої техніки та т. п.) залишаються неохопленими чинним правом, а інші втрачають своє значення як правові щодо фактів і соціальних зв'язків, які перебувають у сфері правового регулювання. Разом з тим вони продовжують залишатися закріпленими формально не скасованими актами.

У зв'язку з цим, проблема прогалин у праві як в науці, так і в практиці повинна, на наш погляд, розглядатися в більшій мірі не як проблема власне прогалин в сенсі «порожнечі», а як проблема конкретного і абстрактного (загального) в правовому регулюванні або, іншими словами, проблема ступеня конкретності правового регулювання тієї чи іншої сфери суспільних відносин.

Ключові слова: прогалини в праві, об'єктивні та суб'єктивні чинники, нормотворчість, юридична техніка, зміст права, дія права.

Статтю присвячено проблемі визначення сутності основних передумов та причин прогальності права в умовах сучасних суспільно-правових трансформацій. Стверджується, що причини існування прогалин в праві пояснюються неможливістю створення абсолютно досконалого права. Особливості будь-якої пізнавальної діяльності не можуть в повній мірі відобразити сутність, зміст та основні напрями розвитку певних суспільних відносин, що підлягають правовому регулюванню. Звичайне наукове пізнання завжди спрямоване на пізнання окремих аспектів функціонування права та не може бути всеосяжним.

Вказано, що причини появи прогалин в праві носять як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. При цьому окремі факти і відносини в силу об'єктивних причин, а також за обставинами суб'єктивного характеру, залишаються неохопленими чинним правом, а інші втрачають своє значення як правові щодо фактів і соціальних зв'язків, які перебувають у сфері правового регулювання.

Стаття посвячена проблемі определения сущности основных предпосылок и причин пробелов права в условиях современных общественно-правовых трансформаций. Утверждается, что причины существования пробелов в праве объясняются невозможностью создания абсолютно совершенного права. Особенности любой познавательной деятельности не могут в полной мере отразить сущность, содержание и основные направления развития определенных общественных отношений, подлежащих правовому регулированию. Обычное научное познание всегда направлено на познание отдельных аспектов функционирова-

ния права и не может быть всеобъемлющим.

Указано, что причины появления пробелов в праве носят как объективный, так и субъективный характер. При этом отдельные факты и отношения в силу объективных причин, а также из-за обстоятельств субъективного характера, остаются неохваченными действующим правом, а другие теряют свое значение как правовые относительно фактов и социальных связей, которые находятся в сфере правового регулирования.

The article is devoted to the problem of determining the essence of the basic preconditions and reasons for the gaps in the law in the conditions of modern socio-legal transformations. The essence, content and main development directions of certain social relations are subject to legal regulation but they cannot be fully reflected in any cognitive activity. Ordinary scientific knowledge is always aimed at understanding of certain aspects of the law functioning but it cannot be comprehensive.

It has been stated that the causes of the legal gaps emergence are both objective and subjective. Herewith separate facts and relations are not comprised by current law due to objective and subjective reasons, while others lose their legal significance in relation to the facts and social ties that are in the legal regulated area.

Література

1. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / П.Е. Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. – 511 с.
2. Костенко, М.А. Пробел законодательства в свете теории и практики правотворческих ошибок / М.А. Костенко // Правотворческие ошибки: понятие, виды, практика и техника устранения в постсоветских государствах : материалы Международ. науч.-практ. круглого стола (29–30 мая 2008 г.) / под ред. В.М. Баранова, И.М. Мацкевича. – М. : Проспект, 2009. – С. 498–506.

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

3. Спектор Е.И. Пробелы в законодательстве и пути их преодоления: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Спектор Екатерина Ильинична. – М., 2003. – 127 с.

4. Калашник О.М. Прогаліни в праві: юридична природа, їх ознаки та види / О.М. Калашник // Юрист України. – 2013. – № 1. – С. 36-42 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2013_1_7

5. Матат Ю.І. Поняття та юридична природа прогалін у законодавстві / Ю.І. Матат // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2012. – № 25. – С. 393-401 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/app_2012_25_50

6. Ткач Є.І. Загальна теорія статистики: підручник / Є.І. Ткач, В.П. Сторожук. – К. : ЦУЛ, 2009. – 442 с.

7. Гриценко О.А. Економічна теорія права: проблеми та перспективи розвитку / О.А. Гриценко // Вісн. Нац. юрид. Акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер. : Економічна теорія та право. – 2010. – № 1. – X. : Право, 2010. – С. 17-30

8. Вербець В.В. Феноменологічні засади духовності студентської молоді / В.В. Вербець // Філософія. Педагогіка. Суспільство. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 2. – С. 121-133